

Josep PERARNAU I ESPELT

LA LLETRA DE FELIP DE MALLA INFORMANT EL REI ALFONS DEL TERRATRÈMOL DE LA CANDELERA, 1428

Els darrers anys han vist repetir-se les publicacions, que han donat a conèixer descripcions dels terratrèmols soferts per Catalunya durant el bienni 1427-1428.¹ I fa ben poc un grup de professors de la Universitat de Barcelona hi ha insistit amb unes pàgines, que intenten de sintetitzar el tema,² però veig que ni uns ni altres fan referència a la lletra que «los deputats del General de Catalunya residents en Barchinona», és a dir, Felip de Malla en tant que diputat del braç eclesialístic i, doncs, en tant que president de la Generalitat de Catalunya, adreçaren al rei informant-lo d'aquella falconada pocs dies després de la tragèdia, tot i que la dita lletra havia estat assenyalada ja el 1979.³

A fi, doncs, que en endavant pugui ésser tinguda en compte en futurs intents de síntesi ofereixo a continuació el text de la dita lletra tal com es troba en l'únic exemplar que en conec, l'actual de Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó.⁴ Em limito a oferir-ne una transcripció que he procurat literalment fidel, en la qual he desfet les abreviatures d'acord amb llur significació generalment admesa, assenyalant en nota aquells (comptadíssims) casos en què la correcció m'ha obligat a oferir una grafia diversa de la del manuscrit; en un cas me n'he apartat, el de la doble ,ff' inicial.⁵

1. Manuel RIU I RIU, *Una font polonesa per a l'estudi del terratrèmol de 1427*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV (1979-1980 = Homenatge a Lluís Batlle i Prats), 357-362 (cf. «ATCA», I (1982), 402, núm. 285); i Alexandre OLIVAR, *Sobre els terratrèmols dels anys 1427 i 1428 a Catalunya*, dins «Medievalia», 8 (1988 = Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell), 287-294 (cf. «ATCA», X (1991), 604, núm. 6754).

2. Antoni RIERA I MELIS et alii, *Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval: els terratrèmols de 1427-1428*, dins «Misc. Riu», I, 699-735; n'hi ha resum en la secció de *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum, entre les del segle XV, 983-984, núm. 16.990; cf. 852, n. 16.518.

3. Tant la *Lletra tramesa al senyor rey...* com l'adreçada a l'ambaixador de la Generalitat figuren, amb els números LVII-LVIII de l'*Obra escrita de Felip de Malla*, en el meu Felip de MALLA, *Correspondència política* a cura de J. P. (Els nostres clàssics, 114), Barcelona, Editorial Barcino 1978, 97; l'atribució a l'autor o escriptor Felip de Malla de les lletres oficials, que ell havia de signar però no necessàriament escriure pel fet que en aquella Generalitat, era posat en primer lloc, ha estat raonada per mi en les pàgines 126-133 del mateix llibre.

4. ACA, *Generalitat. Lletres trameses*, reg. 642, ff. Cjv-CIIJr.

5. Aquest capteniment en relació a les ,ff' inicials té darrere seu una anècdota, de la qual vaig ésser testimoni directe: en el pas del 2001 al 2002, a la Biblioteca Vaticana, el gran mestre de paleògrafs, prof. Giulio Battelli, topà amb la transcripció (no recordo qui n'era l'autor, però és indiferent) més que literal, material, d'una paraula amb doble ,ff' al començament (suposem: ,ffrater'); en veure-la, manifestà amb vigor el seu contratemps i comentà que aquella duplicat era purament gràfica, sense valor literal. En canvi respecto la doble ,ff' dins paraula (,offici') no sols perquè respon a l'origen llatí (,officium') ans sobretot perquè no estic segur de si el 1428 hom pronunciava ,ofici' o ,offici'.

La comparació entre el nostre text i les altres descripcions d'aquells terratrèmols assenyala, almenys, un extrem, que les altres no comparteixen, la seva traducció política, ni que només sigui perquè només la nostra és escrita per qui té, en qualitat de ‚primus inter pares‘, la representació última institucional de Catalunya. I si tots (i Felip de Malla no n'és excepció) en aquell moment poden pensar en el flagell diví, només el nostre pot aprofitar l'ocasió per a plantejar problemes col·lectius, entre els quals destaquen el de la violència exportada per les expedicions de cors („per culpa de la qual som odiats per tothom i per ventura no sens causa“), el de l'administració de justícia (és a dir, de la no administració, estigmatitzada en la frase: ‚la justícia és morta e ben morta en mans dels vostres oficials‘) en els propis regnes i terres davant l'escampament de sang practicat com si es tractés de competició esportiva dins una societat esquinçada per les bandositats, cada una de les quals es pren la justícia com si li fos propietat exclusiva; i el de l'aliatge de les monedes, convertida en sangonella constant de bona moneda acarrerant-se vers l'estranger. Encara n'hi ha una altra, segurament la més greu: la irresponsabilitat d'un rei, clarament denunciada en la lletra al representant de la Generalitat, encarregant-lo d'assegurar-se que el rei llegís realment la lletra,⁶Tinc la impressió (i ofereixo el tema a qui li abellís d'estudiar-lo) que la imatge del rei Alfons IV derivada bàsicament dels humanistes italians (tal com, per exemple, es pot trobar en les pàgines d'Emilio SÁEZ, *Semblanza de Alfonso el Magnánimo*, publicades dins el llibre en col·laboració *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del Quinto Centenario de su muerte*, Ciclo de conferencias (mayo de 1959), Barcelona, Universidad 1960, 25-41), difereix profundament de la que proporciona la documentació professional contemporània; i en aquest sentit m'adono que Flocel SABATÉ, que ha pouat en importants arxius de Catalunya, hi copsa i formula en *La mort d'Alfons el Magnànim: coneixença, divulgació i repercussió de la notícia*, dins XVI Congreso Corona, II, 1891-1910 (resumit en la secció de *Notícies bibliogràfiques*, corresponent al segle XV), «el sentiment de desídia reial... (i) un sobirà que cada cop vol controlar més personalment els afers, malgrat relegar-los molt sovint rera els

6. La lletra al promotor d'afers de la Generalitat de Catalunya davant el rei diu així: «Mossèn molt honorable e molt saui: Sobre los greus casos e sinistrets, qui ara en aquests dies se són subseguits en aquesta ciutat de Barchinona e en altres ciutats, viles e lochs del principat de Cathalunya per ocasió de gran terratrèmol, qui per diuerses vagades fou sentit lo jorn de madona sancta Maria del present mes de febrer en aquesta dita ciutat e altres ciutats, viles e lochs damunt dits, hauem escrita e dictada al senyor rey la letra que us tramettem ensemps ab la present. Per què us pregam, mossèn, façats que la dita letra sia per vós donada al dit senyor rey e per lo dit senyor legida, car bé pensam que-l dit senyor, com a rey e senyor que és nostre natural, sta ab ànsia e ab no pocha cura de tots nosaltres, vassalls e gent sua, posats en [f. CIII] tanta persequició, exhi-gents-ho nostres peccats (*ms* peccants) per permissió diuina.

E sia, mossèn molt honorable e molt saui, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Escrita en Barchinona, a .viiiij.º dies de febrer del any Mil CCCC xxviii.

Philipp de Malla

Al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor en leys.

Domini deputati mandaverunt mihi, Petro Ramis».

afanys lúdics» (1892). irresponsabilitat que els humanistes partenopeus, mirant només el profit propi, recobririen amb aparences de magnanimitat, enganant d'aquesta manera tots els incauts que els han seguit la beta. El nostre escriptor, per contra, recorda al rei la seva responsabilitat basant-se en aquella doctrina, que Kantorowitz ha qualificat tan bé en el títol del seu llibre, *The Kings two Bodies*.

Potser cal reconèixer l'honestetat del qui confessa les malifetes de la pròpia gent i la valentia de qui és capaç de parlar al rei tal com li parlava Felip de Malla.

Heus ací el text de la lletra:

LETRA TRAMESA AL SENYOR REY PER AUISAR-LO DEL TERRATRÈMOL QUI FOU LO JORN DE SANCTA MARIA CANDELER EN LO MES DE FEBRER EN...⁷

Molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor:

Ab gran dolor del passat e temor del que pot ab equal facilitat euenir, notificam a la vostra serenitat e senyoria lo juý diuinal digne de admiració e de stupor sobre lo vostre principat de Cathalunya: e vertaderament juý de gran spauentament e terror e eident indici e senyal de gran ira, indignació del Omnipotent sobre los habitants de la terra.

Senyor molt alt, lo dia de la Purificació de la gloriosa e pura verge Maria entre VIII e VIII° hores, succehí a vn altre poch abans precedent, vn terratrèmol inopinat, inusitat e sobiranament speuantable; e tal e tant en duració e en violència que cascun presumí ésser vengut a son derrer dia, majorment de aquells qui's trobaren dins les sgléyes, en les quals per sguard de la jornada e de la hora era la major part de tota la gent.

Lo cloquer de la Seu de aquesta ciutat és romàs desjunit de la rectitud de son fundament e sta molt perillós;

la sgléya de madona sancta Maria de la Mar, en la qual per trebucament de vna gran part de la O major, vint persones o més,⁸ vltra les nafrades e per gran pressura e compressió dels vns als altres molt afigides e cascades;

ha pres gran dan la sgléya del Pi e és molt carafaxada, e les sgléyes de Prehincadors e de Frares menors e totes les altres de aquesta ciutat, en tant, Senyor, que lo diuinal offici se ha a fer fora los lochs acustumats de fer, ço és en capelles, cases de capítols e en los ciminteris;

les cases, totes malmanades, mostren dins e defora llur lesió, d'on les gents són romases molt tribulades e no sens gran raó, car tal tribulació no és stada may vista en aquesta ciutat ne en moltes altres parts del principat de Cathalunya; e no solament no és stada vista, mas no és venguda en oppinió e no-s pot explicar lo gran

7. Excepcionalment, la nostra lletra és encapçalada per un títol clarament incomplet, escrit per mà contemporània diversa de la del copista (i que tampoc no és la de Felip de Malla).

8. Ací manca una paraula que podria ésser ,moriren' o ,periren': remarcuem que el nombre de víctimes no és taxatiu, ans només aproximat: ,vint persones o més'; per això d'altres fonts augmenten fins a gairebé doblar-lo, el nombre de difunts.

dampnatge que ha reebut aquest vostre principat, axí per viles en gran part abisades, castells enderrocats, cases prostrades de gent molta morta e affollada, de què, Senyor, los vestigis de la dolor seran memorials de glay als qui après vindran.

* * *

E vertaderament, Senyor, se mostre que açò és stada ira del cell e gran diuinal indignació, per la qual la justícia de Déu, jassia ornada de infinida misericòrdia, no se és contenguda ne abstanguda, ans ha desparat e ferit; e no sabem si la sua mà sta encara per ferrir estesa, car la terra no cesse de tremolar.

Bé creem, Senyor, hauent sguard a les sues offenses més que jamés multiplicades, que hoc, si la sua misericòrdia, veent la nostra misèria, no la reté, e si a semblança de la ciutat de Níniva, gran penitència e emendació de vida no la mittiga e no la placca.⁹

Senyor molt excel·lent, aquest juý tocha a vós, qui sots cap nostre, qui sens falta serets conpunct de gran compassió de vostres pobles e terres, e a qui conuendrà sentir per nostra experiència, jassia sentíssets per certa fe e per sapiència quina és la potència del rey major, qui tol con a Ell plau l'esperit als príncips;¹⁰ cor no és, Senyor, que lo flagell tan vniuersal e tan greu de aquest principat no redunde a vostra reyal corona en gran pèrdua e dampnatge, car lo bé e lo mal dels vassals en lo príncep redunde, axí com és scrit que «lo seruent al seu senyor sta o cau»;¹¹ e toca semblantment a nosaltres, qui serem eximpli de emendació a les nacions¹² christianes e, si Déus [f. CIIR] no-s¹³ socorre, matèria de ludibi als pobles infaels.

Ara se elegiran aquells qui·ns han aïrats e blastomats sentints-se de la tribulació que passada han per nostres gents e per nostre cossaris, car dies ha que som en odi del món e per ventura no sens causa, car robat e flagel·lat hauem; e ara és vengut lo nostre dia, lo qual may no passe al qui mal obra; e lexar-nos-em de menyspressar e serem menyspressats, car tal és lo juý de Déu, segons dix *Isabies*.¹⁴

Senyor, la sanch innòxia és scampada per tot vostre principat sens punició, més sanch impunidament se scampa de part a part e entre compatriotes per priuada rigor e rancor en vostres regnes e terres que per tot lo residuu de cristiandat, part moltes altres coses les quals, totes ensemps nos reten Déu irat. E, ja insurgent la terra, la sua innada immobilitat no·ns pot pus comportar, ans, fremint en si mateixa, se alleuge de tal somada.

O Senyor molt excel·lent, plàcia a la vostra alta magnificència aduertir al fort e dur juý, qui és vengut en los vostres dies e en los nostres sobre los pobles vostres, lo qual no han may sentit ne per alguna oppinió redubtat los nostres

9. *Ion* III, 1-10.

10. *Ps* LXXV, 13.

11. *Rom* XIV, 4.

12. nacions *ms* jnacions.

13. no-s *legend* no·ns.

14. *Is* XXXIII, 1b

pares ne tots los nostres antichs en los dies passats. Plàcia a Déu, Senyor, que a vós record del rey de Nínive e a nosaltres de tot lo seu poble¹⁵ e que us do virtut de gràcia que, faent la justícia, conuertiscats la ira diuinal en benignitat, car en mà vostra, Senyor, és redressar la dita justícia, la qual huy és morta en la mà de vostres officials, e axí soterrada que res no resta de memòria de aquella sinó lo nom. Senyor, aquesta serà a vós damanada, per la qual seruar e mantenir sots rey e ministre de Déu, e la qual, Senyor, vos farà ésser temut per los malfactors e amat per tots los bons, qui zelen lo bé de la cosa pública; e qui més és, per Déu remunerador de tots béns, prosperat e mantengut en la ànima e en lo cors. Senyor, lo sguard del rey, qui sta en cadira de judici dreturer, dissipa tot inconuenient e tot mal, segons diu la Scriptura.¹⁶

* * *

E, Senyor molt alt e molt excel·lent, girats a nosaltres lo vulls de la vostra clemència, car gran clamència és la virtut de justícia en sguart del benefici públich, car ab exempli de pochs en nombra corregits e castigats viu tota la multitud e[n] tranquil·litat e en pau e en gran concòrdia; e tant com en vós sia e per vostra mercè, Senyor, tollets de vostres pobles los greus peccats, qui·l fan ésser axí enamich del ver Déu. Senyor, si los nostres demèrits nos han fets flagel·lar, la vostra obediència a Déu e a la sua ley porà nosaltres reparar e vostra ampla excel·lència conservar; en altra manera a nosaltres (si no·ns corregim, perirem totalment en nostre peccat),¹⁷ e a vós, Senyor, la hora que no pensarets,¹⁸ serà damanat. E pensats, Senyor molt excel·lent, que nosaltres ab tota humilitat e deuoció, e en tota aquella representació que·ns és atorgada e promesa, demanants a vós nostre redressament, nos justificam, feents lo que deuem perquè Déu nos haia, per la sua misericòrdia, scusats; e lançam sobre vós, Senyor, e sobre vostres reials spatles la càrrega qui tot sol hi podets prouehir, car a nosaltres és pertanyent parlar e damanar e ab tota humilitat supplicar, e a vós, Senyor, lo obrar e lo manar.

E axí, Senyor, vejats·hi per tots per vostra mercè, e hajats pietat del vostre poble, car lo vostre virtuós obrar pot la diuinal ira contra aquell concebuda placar e fer cessar; car molts són stats los reys, la virtut e la humilitat dels quals ha reuocada o placada la indignació celestial sobre llurs regnes e terres, axí que en llurs dies no venien los mals e cessauen per llur oració e deuoció, car molt plau a Déu la humilitat dels reys. E açò sab per experiència lo rey Acab, jassia poch li aprofitàs a la fi, car la sua iterada iniquitat li obstà.¹⁹

Ara, Senyor, és axí que nostra dolor nos força de parlar e vostra amor vos forçarà a orella donar a la nostra²⁰ justa clamor, e prouehir ab vostra oració e de to-

15. Cf. nota 9.

16. *Prov* xx, 8.

17. Cf. *Lc* xiii, 3.

18. *Lc* xii, 40.

19. Cf. e. g., *III Reg* xxi, 19-22.

tes aquelles justes e eletes persones, a les quals vostre proudència deliberrà recórrer, axí per vostres regnes e terres com per altres parts, a la nostra tribulació; e més auant, Senyor, vos farà fer lo qui en vós és, e que [f.CII^M] algú no pot fer sinó vós ab virtuosa operació de justícia, la qual no deliurarà a destre ne a sinistre, recordant-vos, Senyor molt excel·lent, de la instrucció, la qual en los eu *Deuteronomini* leixà Moisès als Rey de Israel,²¹ e la qual, si haguéssim saguida, après pacífich²² e prosperat regne mortal, fórem peruenguts a eternal fruició, de la qual instrucció no és necessari a nosaltres especificar, car parlam ab Rey qui ha reebuda de la diuinal clemència alta il·luminació.

* * *

Senyor molt poderós, alguns dies ha reebem vna affectuosa letra de vostra senyoria, per la qual nos demostràrets que hauríets a singular complacència que volguéssim pagar .viiij.^M .D. florins en quitament e luhició del empenyorament de les seques, les quals són familiar patrimoni vostre. Senyor, e verament senyor, de continent deliberam en nostres coratges de obeir a vostres prechs, los quals hauem en estima de manaments, pus per los quitadors haguéssim, axí com lo acte requer, suficients cauteles. Despuys, Senyor, és venguda aquesta dura plaga, per ocasió de la qual veem que lo General sostindrà gran detriment, car ja los mesquins de arrendadors no saben²³ què-s façen e vénen a nosaltres, clamants-se de lurs inconuenients e dispendis, temptants si-ns porien retre los setgells e los arrendaments que tenen.

Emperò, Senyor molt excel·lent, confiam en Aquell, qui és reparador de totes pèrdues, e qui pot conuertir tribulació en consolació e après tempestat dar bon port e fer la mar tranquil·la e suau, que nosaltres complirem als dits .viiij.^M .D. florins, veents que és seruey vostre, Senyor, e serà, si plau a Déu, bé avenir de aquest vostre principat per sguard de les monedes, lo just aleyament de les quals és pública consolació e prouisió contra molts perills e inconuenients, als quals obstar és obligada la reyal sol·licitud e aduertència, com sia vll e cap e mà dreta de tots los pobles a ella inclinats e súbdits. Plàcia, Senyor, a la immensitat de la diuinal clemència que, pus vos ha dotat de tants béns corporals e del bé de enteniment, que us do cor e voluntat de emparar vostres basautes en lo servey de Déu e en la vtilitat de vostres regnes e terres, da guisa que con vindrà lo vostre jorn, vos tròpia ab aquells multiplicats e regnats ab Jhesús en lo seu regne.

Scrita en Barchinona a .viii.^o dies de febrer del any Mil CCCC xxviiij.

Senyor, vostres vassalls e sotsmessos, qui humilment se recomanen en vostra gràcia e mercè, los deputats del General de Catalunya, residents en Barchinona.

Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor rey. Domini deputati mandaverunt mihi, Petro Ramis.

20. nostra *ms seq dolor canc.*

21. Cf. e. g., *Deut XVII, 14-20. Ms Rey pro Reys*

22. pacífich *ms seq proxis...? canc.*

23. saben *ms corr sabem.*